

טפחה מעל הקרקע

האדמו"רים

והריקוד בחסידות

מאת צבי פרידבר

בבואנו לדון בריקודיהם של החסידים, למעשה בפנינו שתי תופעות, שהן בסופו של דבר מקשה אחת. כוונתי למקומו של הריקוד בתורת החסידות והתייחסותם של גדולי האדמו"רים לנושא אחד גיסא, וריקודיהם של החסידים עצמם מאידך גיסא. אין ספק, שבדרך ביצוע הריקודים ניכרת השפעת תורתם ואמרותיהם של גדולי אדמו"ריהם. כדי להבין את הקשר בין המחשבה התיאורטית לדרך הריקוד המעשי של החסידים, נתייחס בעיקר לדבריהם של האדמו"רים, מאחר ובריקודי החסידים עצמם עסקתי במקומות שונים. (1)

במאמרו של מנשה אונגער, "ביי די חסידים איז טאנץ א תפילה", כלומר: אצל החסידים ריקוד הוא תפילה, (2) מובאת אמרה נוספת, המיוחסת לר' ישראל בעל שם טוב: "הריקודים של היהודים בפני ריבון העולמים תפילות הינם". אם זה מעמד הריקוד בחסידות בעיני מייסדה של תנועה זו, נקל להבין לאיזה מדרגה הגיע הריקוד בחסידות. לא ייפלא אפוא, כי בתורות החסידיות, עניינים רבים נמשלו למחול. הרבה סופר על מחולות ומחוללים, ועוד יותר על פעולתם של הצדיקים באמצעות המחול.

במאמרו "ריקוד, מעשייה וזמר בתורת החסידות", קבע יו"ט לוינסקי: "שלושה המה השופרות של החסידות, שגרמו להחדיר את תורתה לרבבות לבבות של בית ישראל, ללבותם בלהט האדרת והאמונה ולהרעידם ברטט של גילה ושמחה: הריקוד, המעשייה והזמר [...]". (3)

תורת החסידות היא במידה לא מועטה בבחינת תורה שעל-פה, למרות היותה כתובה. כי הדברים נאמרו בהתוועדויות חסידיות שונות, ליד ה"טיש", שולחן הרבי, בשבתות ובמועדים ובהזדמנויות אחרות. תורותיהם של אדמו"רי החסידות נכתבו בדרך כלל זמן רב אחרי שנאמרו, ורובם לא על ידי אומרים. אמירות אלה לוקטו בעיקר על ידי תלמידיהם, רושמי תורותיהם. מכאן הוואריאנטים הרבים שנמצאו בכתבים המיוחסים לאדמו"רים השונים.

ונפתח בשאלה המיוחסת לר' אהרון הגדול מקארלין: "מפני מה חסידים נמצאים אצל הריקוד?", והאדמו"ר משיב בעצמו על שאלתו: "מפני שבשעת הריקוד מתרומם החסיד טפח מעל הקרקע". אמרתו זו של ר' אהרון מקארלין זכתה לוואריאנטים רבים. למשל, ר' מנחם מנדל מקוצק קובע: "הריקוד

מעלה את האדם שלושה טפחים מעל הקרקע".

התרוממות של טפח מהקרקע מציינת התרוממות הרוח, שיש בה שכחת כל החילוניות וכל הבלי העולם הזה, ברגע של ריקוד.

צורת היסוד שבריקודי החסידים ידועה היטב, והיא הריקוד במעגל. צורת ריקוד זו קרויה "קארהאד", שמשמעותה עיגול, מעגל או אופן. על צורת ריקוד זו נשאלו בחסידות שאלות רבות, שהמפורסמת ורבת המשמעות ביותר היא: "משום מה ריקודי החסידים בעיגול דווקא?". על כך משיבים החסידים באמרה המיוחסת לר' ישראל בעל שם טוב: "ריקודים של החסידים בעיגול דווקא הוא, מפני שבעיגול אין פנים ואין אחור, אין ראשית ואין אחרית, כל אחד חוליה בשרשרת, כולם שווים". לשוויון זה נודעת חשיבות יתרה.

אמר ר' צבי אלימלך מדינוב בספרו החסידי-פילוסופי "בני יששכר": "כשם שאין במחול מעלה ומטה, רק עיגול סביב, כך גם החסידים כולם יחד מעלתם שווה, בלי מעלה ומטה, בלי קנאה ושנאה".

על צורת הריקוד, או נכון יותר, על מבנהו, נאמר על ידי ר' יחזקאל טויב מקוזמיר: "המחול לצדיקים לעתיד לבוא, מסמל את דרך הצדיקים. דרכו של המחול שמתחילה מתרחקים הרוקדים זה מזה, כאילו הם ברוגז, ואחר כך מתחברים שניהם באהבה, כי כך המחול".

המצוי אצל הריקוד יודע עד כמה נכונים דבריו אלה של ר' יחזקאל טויב, אפילו מהבחינה הכוריאוגרפית. בריקוד מכל סוג שהוא, התרחקות הרוקדים זה מזה, שאין עמה בסופו של דבר התקרבות לשם המשכתו של הריקוד, מביאה לסיומו.

נפנה עתה אל ראש וראשון הדוברים בנושא הריקודים שבחסידות, ר' נחמן מברסלב. כל ישותו, כל אישיותו וכל ביטויו של אדמו"ר זה בחסידות קשורים בסיפורי חסידים ובריקוד. עד כמה נחשב עניין הריקוד בעיניו תמיד תמיד תמיד העובדה, שהוא מצא לנכון לחבר מספר לא מבוטל של תפילות ובקשות, שכל עניינן הוא השמחה והריקוד, תפילות להשגחה העליונה להיות בשמחה גדולה תמיד ולזכות בריקודים של מצווה. תפילותיו מופיעות בוואריאנטים שונים, כגון "עזרני להתגבר בשמחה גדולה כל כך, שאזכה לרקוד מתוך שמחה ותזכני בריקוד של מצווה תמיד". ובהמשכה של

אותה תפילה: "היה נא בעזרי להושיעני תמיד, להיות שמח בכל עת, בשמחה של מצווה, בחזוה גדולה כך, שאזכה לרקוד הרבה מחמת שמחה, לילך ולעבור בכל מקומות השמחה והריקודין".

ר' נחמן מברסלב החשיב את הריקוד כאחת מעבודות הבורא, שכל מועד ראוי לה והיא אינה מתבטלת אפילו בימי-בין-המצרים, כולל תשעה באב - להוציא מכלל זה את היום הראשון של ראש-השנה - וזה מנהג חסידיו עד עצם היום הזה. רק איש כמותו, שהריקוד שימש אצלו לכל דבר, יכול היה לצוות על חסידיו את הציווי הבא: "פרק משניות תלמדו עלי, בשירה ובמחולות תבואו אל קבריי". כלומר, ציווי לא להתאבל על מותו אלא לזכרו ולבוא אל קברו בשירה ובמחולות.

על הבנתו את הריקוד אפשר ללמוד מאחת מאמרותיו בה הוא מצביע על הצורך שהלחן, מלות השיר והריקוד יהיו מקשה אחת, ואם הדבר אינו כן, אין ערכו של הריקוד רב. רק מי שמגיע לדרגת שלמות של שלושת המרכיבים הללו בהתחברותם יחדיו, ימצא תענוג בריקודו. ואלה דבריו בנדון: "כשזוכין לשמוע ניגון כזה עם שיר ודיבורים ועם ריקוד כזה, שכולם שייכים זה לזה בכיוון גדול ממש, כי הדיבורים, דהיינו השיר והניגון והריקוד כולו אחד ממש, כשזוכין לשמוע זאת - מתבטלים ממש בכלות הנפש מגודל התענוג הנפלא".

לאותה מסקנה ממש מגיע גם ר' דב בר מלובביץ, הידוע גם בכינויו האדמו"ר האמצעי, הוא השני בשושלת אדמו"רי חסידות חב"ד. במאמר ארוך בנושא הוא מגיע למסקנה, שלריקוד שני אופנים. הראשון בהם הוא: "הריקוד בלא סדר, המכוון רק מצד התגלות השמחה הפנימית שבנפש עד שבה לידי תנועות שונות בריקוד". השני: "הריקוד הבא לפי סדר הקול ושיר הניגון, ומכוון לפי פרטי השיר דווקא, לפי אופן ההתפעלות ולפי כל תנועה ותנועה שבניגון וריקוד ברגל ויכוון בהנאה שבריקוד (הנקרא בלשון אשכנז, "טאקט"). ההרמוניה בין השיר והריקוד צריכה להיות בדעת, כי על הריקוד להשיג ולדעת את אופן שמחת השיר ולהתאימו לכוונתו הפנימית, וכך לא יטה מסדר הריקוד ימין ושמאל ולא ישנה מכיוון השיר אף כמלא נימה. יש להתאים את הריקוד לסוף כוונת הניגון ואז נעשית השמחה בשלמות, ואף שלכאורה אין ריקוד בלא ניגון, בעוד שיש ניגון בלא ריקוד, ומכל מקום נעשית שמחת הנפש יותר שלמה בשיר וניגון והטפל נעשה עיקר, וכשם שיש שלוש מדרגות בניגון: עלייה וירידה וממוצע, כך בריקוד. בעלייה קול הניגון יבוא הריקוד ברגל לכונן לסוף דעתו, וכן בירידת הקול יכוון לפי הקצב (טאקט), ואותו דבר בממוצע. גם מזיגת הקול לחזוה והיפוכו באה לידי ביטוי בריקוד".

בעניין הריקוד כאמצעי או כחלק מעבודת הד', אין אלא לחזור לדבריו של ר' נחמן מברסלב, שהחשיב את הריקוד כחלק בלתי נפרד מעבודת הד'. לדעתו, אם הריקוד הוא עניין של רשות, ניחא. אך אם הריקוד הינו

בגדר "מצוות עשה", הרי הוא צריך לברכה. ומה אם כן על הברכה שלפני היציאה במחולות? אצל ר' נחמן מברסלב לא היתה קיימת שאלה כזו כלל וכלל. הוא ראה את עניין היציאה בריקודים כמצווה, כפי שראינו לעיל, והוא קם ועשה. ובין יתר תפילותיו אמר גם את תפילת "יהי רצון", שיש לאומרה לפני היציאה במחול, וזו לשונה: "יהי רצון שתרחם עלי ותזכני להיות שמח תמיד, עד שאזכה להרים את רגלי בשמחה ועל ידי ריקודין בהתלהבות שבקדושה, אזכה ברחמך להמתיק ולבטל כל הדיינין". וזה קטע קטן ממנה.

מסופר על ר' צבי הירש מרימנוב, שעמד לרקוד לפני נרות החנוכה, למרות שהיה בימי אבלו על מות בנו. כאשר שאלוהו חסידיו, "ולרקוד זה מה זה עושה?", השיב האדמו"ר כי הוא רואה בריקוד עבודה לפני השם יתברך, והרי הוא מחויב לעבוד את קונו גם בימי אבלו. ר' ישראל בעל שם טוב

הגדיר את ריקודי היהודים בצורה הבאה: "ריקודי היהודי לפני קונו הם תפילות", או כמאמרו על ריקודי היהודים בשמחת תורה: "תפילות היהודים נאספים בשמים מהסוליות הקרועות שקורעים היהודים בשעת ריקודם ומהם נעשים כתרים לריבונו של עולם".

וסיפור נוסף על החיוב של עבודת הדי' בשמחה וריקודים. מסופר על ר' פנחס מרופשיץ' שבשמחת-תורה עמד בחלון והסתכל בריקודי חסידיו שבחצר. פתאום, בהינף יד, הורה לחסידיו להפסיק מריקודם ושיקע עצמו במחשבות. הבינו החסידים שקרה משהו רציני. לפתע פנה אליהם הרבי ואמר: "יומה בכך? ואם מת שר צבא אחד האם תיפסק המלחמה? המשיכו במחול". לאחר מכן נודע לחסידיו, שבאותה שעה נפטר אחד מרבני הדור. הסיפור הבא מיוחד שוב לבעש"ט: פעם

בליל שמחת-תורה רקד עם עדתו, לקח ספר תורה בזרועותיו ורקד עמו. אחר כך הניח את ספר התורה ורקד בלעדיו. אותו רגע אמר אחד מחסידיו, שהיה בקי בתנועותיו של רבו, לחבריו: "עתה הניח רבנו את התורה הגופנית ולקח אליו את התורה הרוחנית".

הערות:

- ראה בנדון: צ. פרידהבר, "הדראמטיזציה שבמחולות החסידים", מחול בישראל 1983, עמ' 6-8; "ריקודי החסידים בהילולת ר' שמעון בר יוחאי בל"ג בעומר במירון", מחול בישראל 1986, עמ' 5-7.
- מ. אונגער, "ביי די חסידים איז טאנץ א תפילה", דער טאג-מארגען זשורנאל, 12.8.1962.
- יו"ט לוינסקי, "ריקוד, מעשייה וזמר בתורת החסידות", מחניים, כ"ו, תש"ד, עמ' 98-103.

מפנקסו

של מבקר

מאת ג'ורא מנור

שגרת באלט

תחרות הבאלט של שם מיה ארבוטובה התקיימה השנה בפעם השישית (מרכז סוזן דלל, 13 במאי 195) והיתה כבר למסורת הזקוקה, לדעתי, לריענון. מכל מקום, מופע הסיום של התחרות הצטמצם לקטעי סולו שגרתיים ביותר של חמש נערות, שאף אחת מהן לא ממש בלטה בכשרונה. היחידה שהפיחה מעט רוח חיים בביצוע שלה היתה ואלרי קמינר, ובצדק החליטו השופטים להעניק לה את פרס הראשון.

שליפת רגעי סולו מתוך באלטים ידועים כל כך הוא, כשלעצמו, מעשה אנטי אמנותי, וכשהצדדים הבודדים מבוצעים שלא בהקשר היצירה כולה, וללא פרטנר, לא ניתן כלל לעמוד על כשרון הביצוע של הצעירים.

חלוקת פרס לכל אחת מחמש המתחרות, בסיבוב המסיים, נטל כל שמץ של מתח

מהאירוע וביטל את התחרותיות שלו. על מנהלי התחרות לתת את דעתם על כך ולשקול אפשרות לשנות את מתכונתה - לא לקיים אותה כל שנה אלא רק כל שנתיים שלוש, ולדרוש מהמתחרים להופיע עם קטעים שלמים או בריקודים שחוברו במיוחד לתחרות. העדר פרטנרים - השנה לא הופיע גבר או נער אחד בשלב המסיים של התחרות - פגם גם הוא בהתכנסות שנועדה לעודד את תחום הבאלט הקלאסי בארץ.

"זאפה" של מרגלית

(סוזן דלל, 16 במאי 195) פרפורי גסיסה מתמשכים או חבלי לידה של משהו חדש וצעיר? שאלה זו העסיקה את אנשי המחול בארץ מאז נבחרה מרגלית עובד, הכוכב הישן והטוב של "ענבל", למנהלת אמנותית של המוסד הוותיק, שאיבד את ראשו, את שרה לוי-טנאי, ואת ליחו לפני שנים אחדות.

המופע החדש שעיצבה מרגלית עובד אינו המשך של מה שהיה. במשך שנות שהותה הארוכות בארה"ב היא התפתחה ככוריאוגרפית, אבל עדיין יכולתה האישית כזמרת, שחקנית ויוצרת מונולוגים-בתנועה מרשימה יותר. "אמהות ישראל" שלה, למשל, נפלא. אילנה כהן, מוותיקות הלהקה שכוחה עדיין במוותניה, ביצעה בבכורה החגיגית את אחד הקטעים הללו, על גבי עץ ענקי (בעיצוב דוד שריר, ששב לענבל גם הוא), והיתה מעין חוט מקשר עם העבר.

בנה של מרגלית, ברק מרשל, הוסיף למופע משהו אישי ("הדודה לאה"), שכבר בוצע במסגרת "גוונים במחול" ואף זכה לציונים לשבח. הדואט שרקדו אמנון דמתי ורונית זלטין, בוצע כהלכה - שניהם מבצעים מעולים - אבל לא היה שייך לסגנון הערב. "בלדה", אישית מאוד, של מרגלית, היתה מרגשת.

"בלטה בהעדרה", כפי שנוהגים לכתוב כתבי הרכילות, שרה לוי-טנאי, גם אישית, משום ששוב נעלבה ממהו, וגם כיוצרת. ללא החייאת יצירות שלה לא תהיה הצדקה לתחיית "ענבל". מכל מקום, המופע הוכיח שבכוחה של מרגלית עובד לנהל להקה שתצדיק את תקציביה, ושגם בצורתה החדשה והבלתי מגובשת עדיין לענבל יש זכות קיום.

הסכנה שבהצלחה

אין צורך לומר ששוב שאוהד נהרין הוא כוריאוגרף גדול, שלהקתו, "בת-שבע", מצוינת ושרקדניה מסורים למחול ללא סייג. ההצלחה של המופעים הגדולים שלהם, "אנאפאזה" ו"פתיחה", בפסטיבל ישראל הקודם היתה חסרת תקדים, ולהיטים כאלה מעלים את רף הציפיות. אלא שאפילו לגדול שביוצרים לא משחק המזל כל העת. את החזרות למופע פתיחת הפסטיבל החדש הסתיר נהרין מעיני הציבור כאילו היו סוד צבאי, וציפיות מופרזות מזמינות תסכול.

המופע החדש "ז/נה" (או, בגרסה הרשמית, "Z/NA"), שהתקיים בתיאטרון שרובר ב-20 במאי 195, היה לדעתי עשיר ומרתק ברובו - זה היה נהרין מאורגן יותר, מבחינת עיצוב התנועה וממוקד היטב, אבל ארוך יתר על המידה לדעתי. תוקפנות אנושית, במישור אישי ולאומי ובצורותיה הייחודיות לארץ, היא נושא המופע והיו בו הפתעות לרוב. למשל, הבנים הישובים בגבס לצופים, שנדמה כאילו הם מאוננים, עד שמסתבר שהם פשוט מצחצחים את כל זינם, וכשאחד מהם מסתובב ויורה באוויר, נופלת ממעל פרה מפוחלצת. לרגע תיאטרוני זה התלוו פרשנויות פוליטיות אקטואליות רבות, אבל לא זה העיקר. ההישג הצורני אינו נופל מהעניין הציבורי שהמחול הפרובוקטיבי הזה מעורר, וטוב שהציבור ישים לב לאמנות המחול.